

Sygn. akt II Ca 1519/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 13 lutego 2017 r.

Sąd Okręgowy w Kielcach II Wydział Cywilny Odwoławczy

w składzie:

Przewodniczący: **SSO Teresa Kołbuc**

Sędziowie: **SSO Cezary Klepacz (spr.)**

SSO Hubert Wicik

Protokolant: starszy protokolant sądowy Iwona Cierpikowska

po rozpoznaniu w dniu 13 lutego 2017 r. w Kielcach

na rozprawie

sprawy z powództwa D. W.

przeciwko Ł. M.

o zachówek

na skutek apelacji pozwanego

od wyroku Sądu Rejonowego w Starachowicach

z dnia 27 września 2016 r., sygn. akt I C 422/12

uchyla zaskarżony wyrok w punktach: 1. (pierwszym) co do kwoty ponad 15 223,26 (piętnaście tysięcy dwieście dwadzieścia trzy 26/100) złotych oraz w całości co do zasądzonych odsetek ustawowych od kwoty 30 000 (trzydzieści tysięcy) złotych, 3. (trzecim) i 5. (piątym) w całości i sprawę w tym zakresie przekazuje do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w Starachowicach, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sygn. akt II Ca 1519/16

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 27 września 2016 r., sygn. akt I C 422/12, Sąd Rejonowy w Starachowicach zasądził, tytułem zachowku, od pozwanego Ł. M. na rzecz powódki D. W. kwotę 30.000 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 30 kwietnia 2013 r. do dnia zapłaty (pkt 1.); oddalił powództwo o zachówek w pozostałej części (pkt 2.); zasądził od pozwanego na rzecz powódki kwotę 6.370,20 zł tytułem częściowego zwrotu kosztów procesu (pkt 3.); przyznał biegłemu M. N. wynagrodzenie w kwocie 127,88 zł i wypłacił je tymczasowo z sum Skarbu Państwa (pkt 4.); ściągnął od Ł. M. na rzecz Skarbu Państwa – tego Sądu kwotę 2.345,21 zł tytułem wydatków pokrytych tymczasowo ze Skarbu Państwa (pkt 5.).

Sąd ten ustalił, że jego prawomocnym postanowieniem z dnia 26 stycznia 2012 r., sygn. akt I Ns 51/11, stwierdzono nabycie praw do spadku po K. M. na rzecz jego żony H. M. (1) oraz dzieci: D. W. i Ł. M. po 1/3 części. Spadkodawca w dniu 8 marca 1995 r. dokonał darowizny na rzecz swojego syna Ł. M. domu mieszkalno-usługowego, wzniesionego w

1972 r. na działce o powierzchni 281 m², położonej przy ulicy (...) w W., oznaczonej nr (...), a objętej księgą wieczystą nr (...). Nieruchomość ta nie była obciążona służebnością na rzecz darczyńcy. Budynek mieszkalny na działce (...) był w chwili darowizny częściowo wykończony na parterze. Wartość przedmiotu darowizny według stanu z daty jej dokonania i cen z chwili ustalania zachowku wynosi 180.000 zł. W sprawie o sygn. akt I Ns 216/12 tego Sądu zostało wszczęte na wniosek D. W. postępowanie o dział spadku po K. M., które umorzono postanowieniem z dnia 19 września 2014 r., po wcześniejszym zawieszeniu postępowania na zgodny wniosek zainteresowanych. W sprawie tej ustalono, że w skład spadku po K. M. wchodzi niezabudowane nieruchomości położone w W., oznaczone jako działki: nr (...) o powierzchni 1406 m² i nr (...) o powierzchni 2944 m², dla których prowadzona jest księga wieczysta nr (...).

Powódka dziedziczy po swoim ojcu, ale nie dotyczy to zabudowanej działki (...), którą spadkodawca darował swojemu synowi. W zakresie wartości tej nieruchomości D. W. może skutecznie dochodzić swoich roszczeń z tytułu zachowku, niezależnie od działu spadku po ojcu i rozliczeń z tym związanych w zakresie pozostałej masy spadkowej. Powódka nie uzyskała dotąd żadnego zaspokojenia w spadku po ojcu. Gdy dojdzie do działu spadku, przedmiotem rozliczenia będzie masa spadkowa i w jej zakresie dojdzie do wzajemnych rozliczeń. Brak tego działu nie stanowi przeszkody w dochodzeniu przez powódkę roszczeń z tytułu zachowku, których nie zaspakaja samo stwierdzenie nabycia spadku po K. M..

Obliczenia wartości zachowku należnego powódce Sąd pierwszej instancji dokonał w ten sposób, że ustalił stan przedmiotu darowizny w dacie jej dokonania, a według wartości z chwili orzekania w niniejszej sprawie. Biorąc pod uwagę wartość działki nr (...) z zabudowaniami, ustaloną na potrzeby sprawy o zachówek (art. 995 § 1 k.c.), każdemu ze spadkobierców należałaby się równowartość kwoty 60.000 zł. W myśl art. 991 § 1 k.c., do ustalenia wartości zachowku należnego powódce przyjąć należy połowę udziału w spadku po ojcu w zakresie działki nr (...), gdyby była ona przedmiotem dziedziczenia, tj. 30.000 zł.

Wskazaną kwotę zasądzono zatem od pozwanego na rzecz powódki z ustawowymi odsetkami od dnia 30 kwietnia 2013 r. (pierwszym wezwaniem do zapłaty zachowku w kwocie 50.000 zł. był pozew doręczony pełnomocnikowi pozwanego w dniu 23 kwietnia 2013 r., co oznacza, że zapłata powinna nastąpić w terminie tygodniowym, który w okolicznościach sprawy dawał realną możliwość spełnienia świadczenia bez popadania w opóźnienie).

W pozostałej części oddalono powództwo jako bezzasadne.

O kosztach procesu orzeczono na podstawie art. 98 § 1 k.p.c., a kosztach sądowych – na podstawie art. 113 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.

Apelację od tego wyroku wniósł pozwany, zaskarżając go w pkt 1. ponad kwotę 15.223,26 zł i w całości co do odsetek, a także w pkt 3. i 5. w całości, zarzucając naruszenie:

1. art. 233 k.p.c. poprzez przekroczenie zasady swobodnej oceny dowodów, w szczególności opinii biegłych co do wartości i stanu nieruchomości, a w konsekwencji ustalenie jej wartości na kwotę 180.000 zł, która stanowi średnią pomiędzy wycenami obu opinii, podczas gdy jej rzeczywista wartość wynosi 140.339,57 zł, pominięcie zeznań T. S. i H. M. (2) w sprawie o sygn. akt I Ns 216/12, które dokładnie opisały stan nieruchomości w dacie darowizny, nieskorygowanie przyjętej w oparciu o opinie biegłych wartości nieruchomości według stanu z roku 1995 o wartość obciążeń istniejących na niej w czasie darowizny w postaci służebności osobistej uczynionej na rzecz darczyńcy, a przez to błędne ustalenie wartości nieruchomości i należnego powódce zachowku;
2. art. 233 w zw. z art. 232 k.p.c. poprzez nieprzeprowadzenie dowodu z opinii biegłego w celu ustalenia wartości obciążającej nieruchomości służebności osobistej;
3. art. 233 i art. 316 k.p.c. przez niedokonanie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału dowodowego w zakresie oceny charakteru stosunku prawnego, na podstawie którego K. M. użytkował nieruchomości już po dokonaniu darowizny i niezasadne przyjęcie, że nie była ona dla pozwanego ekwiwalentem czy też zabezpieczeniem

wykonania obowiązków alimentacyjnych oraz że nie była obciążona służebnością osobistą na rzecz spadkodawcy w dacie dokonania darowizny;

4. art. 991 § 1 i 2 w zw. z art. 995 § 1 k.c. poprzez ich błędne zastosowanie, polegające na nieprawidłowym ustaleniu wartości przedmiotu darowizny w oparciu o średnią wartość nieruchomości wyciągniętą z opinii obu biegłych, bez uwzględnienia stanu nieruchomości w roku 1995 r. i wartości obciążającej ją służebności osobistej, co w konsekwencji doprowadziło do błędnego przyjęcia wysokości zachowku;

5. art. 455 w zw. z art. 476 k.c. poprzez ich błędne zastosowanie w następstwie uznania, że roszczenie o zachówek stało się wymagalne w dniu 23 kwietnia 2013 r., podczas gdy do skuteczności wezwania dłużnika do zapłaty i przekształcenia bezterminowego roszczenia o zachówek w zobowiązanie terminowe potrzebna jest jego konkretyzacja, co nastąpiło w toku postępowania, gdyż powódka ograniczała zgłoszone żądanie, co uzasadniało zasądzenie odsetek od dnia wydania orzeczenia.

Wskazując na to, skarżący wniósł o zmianę wyroku w pkt 1. poprzez zasądzenie od Ł. M. na rzecz D. W. kwoty 15.223,26 zł. z ustawowymi odsetkami od daty uprawomocnienia się wyroku oraz oddalenie powództwa w pozostałej części, a także w pkt 3. i 5. poprzez wzajemnie zniesienie kosztów procesu między stronami i nieobciążanie pozwanego kosztami sądowymi, a także zasądzenie od powódki na rzecz pozwanego kosztów procesu na drugą instancję, względnie o uchylenie wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji.

Sąd Okręgowy zważył, co następuje.

Apelacja okazała się zasadna o tyle, że doprowadziła do uchylenia wyroku w zaskarżonej części i przekazania sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji.

Zgodnie z art. 991 § 1 k.c., zstępnym, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy, należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni – dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadł przy dziedziczeniu ustawowym, w innych zaś wypadkach – połowa wartości tego udziału (zachówek). Jeżeli uprawniony nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu, przysługuje mu przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia (art. 991 § 2 k.c.).

Jak z tego wynika, prawo do zachowku wynika z małżeństwa lub pokrewieństwa i powstaje w stosunku spadkodawca – osoba najbliższa, zaś realizuje się po śmierci spadkodawcy w uprawnieniach przede wszystkim w stosunku do spadkobierców i obdarowanych. Oznacza ono prawo do otrzymania określonej w pieniądzu wartości, dla obliczenia której podstawę stanowi spadek i bliżej określone w ustawie darowizny działania przez spadkodawcę. Jest to prawo powstające ex lege, które nie może być modyfikowane wolą spadkodawcy, chyba że wyjątkowo ustawa mu na to zezwala (wydziedziczenie). Wielkość prawa do zachowku jest niepewna aż do czasu otwarcia spadku. Stan majątku spadkodawcy, a także krąg uprawnionych może się bowiem zmieniać. Uwzględniając te okoliczności, spadkodawca ma obowiązek pozostawienia uprawnionemu przypadającego mu zachowku w postaci powołania do spadku, zapisu lub darowizny. Ten obowiązek spadkodawcy jest odpowiednikiem prawa do zachowku. Sankcją normy nakładającej taki obowiązek jest zmodyfikowanie woli spadkodawcy poprzez przyznanie spadkobiercy roszczenia o zapłatę sumy potrzebnej do pokrycia lub uzupełnienia zachowku. Roszczenie to kieruje się wobec spadkobierców i obdarowanych. Prawo do zachowku może być, wedle wyboru spadkodawcy, zaspokojone poprzez powołanie do dziedziczenia, zapis czy darowiznę. Jeśli tak się nie stanie, uprawnionym przysługuje roszczenie o zapłatę kwoty potrzebnej do uzupełnienia zachowku, a jeśli w ogóle nic nie otrzymają, przysługuje im roszczenie o pokrycie całego zachowku (por. Kodeks cywilny. Komentarz pod red. dr hab. Konrada Osajdy, Wydawnictwo C. H. Beck, rok 2017, Wydanie 15, Legalis).

Podstawą ustalenia zachowku jest udział spadkowy, który by przypadł uprawnionemu przy dziedziczeniu ustawowym (art. 931 i nast. k.c.), z modyfikacją wynikającą z art. 992 k.c. Udział ten należy pomnożyć przez $\frac{1}{2}$ lub $\frac{2}{3}$, a

tak otrzymany ułamek przez substrat zachowku, tj. czystą wartość spadku, przez którą rozumie się aktywa spadku pomniejszone o pasywa (por. art. 922 KC), ale bez długów z tytułu zapisów zwykłych i poleceń (art. 993 KC), powiększoną o darowizny doliczane do spadku (art. 993 i nast. k.c.).

Sąd samodzielnie ustala skład i wartość spadku dla potrzeb ustalenia zachowku (por. uchwałę z dnia 17 maja 1985 r., III CZP 69/84, OSN 1986, nr 3, poz. 24), według cen z daty orzekania o roszczeniach z tego tytułu (por. uchwałę składy siedmiu sędziów z dnia 26 marca 1985 r., III CZP 75/84, OSN 1985, nr 10, poz. 147). O składzie spadku decyduje chwila otwarcia spadku. Dla ustalenia wartości spadku miarodajne są ceny rynkowe.

Wydając zaskarżone orzeczenie, Sąd Rejonowy nie dokonał takich ustaleń, ograniczając się do rozliczenia darowizny otrzymanej przez pozwanego od ojca, chociaż sam uznał, że w skład spadku po K. M. wchodzi niezabudowane nieruchomości położone w W., stanowiące działki o numerach (...).

Oznacza to, że nie została rozpoznana istota sprawy, co skutkuje uchyleniem wyroku w zaskarżonej części i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi na podstawie art. 386 § 4 k.p.c.

W dalszym postępowaniu należy przede wszystkim ustalić substrat zachowku, tj. czystą wartość spadku po K. M.. W tym celu trzeba ustalić aktywa spadku według jego składu z chwili otwarcia spadku, pomniejszyć je o pasywa, bez uwzględnienia ewentualnych długów z tytułu zapisów zwykłych i poleceń (art. 993 k.c.), a następnie powiększyć je o darowizny doliczane do spadku (art. 993 i nast. k.c.), według cen z daty orzekania. Tak ustaloną wartość należy następnie pomnożyć przez $\frac{1}{6}$, skoro udział D. W. w spadku wynosi $\frac{1}{3}$, a przysługuje jej prawo do zachowku odpowiadające połowie wartości tego udziału.

Do ustalonej w taki sposób wartości należy następnie odnieść wartość udziału powódki w spadku po ojcu. Wiadomo bowiem, że w skład spadku wchodzi na pewno dwie działki gruntu, a być może także inne składniki. Pozwany, będący także spadkobiercą ustawowym K. M., byłby zobowiązany, zgodnie z art. 1039 § 1 k.c., w ramach działu spadku po ojcu następującego między zstępnymi i małżonkiem, do zaliczenia na schedę spadkową otrzymanej od spadkodawcy darowizny, w sposób określony w art. 1042 k.c. Jak zaś wynika z treści art. 1040 k.c., jeżeli wartość darowizny podlegającej zaliczeniu przewyższa wartość schedy spadkowej, spadkobierca nie jest obowiązany do zwrotu nadwyżki, ale też nie uwzględnia się przy działu spadku ani darowizny, ani spadkobiercy zobowiązanego do jej zaliczenia. Gdyby zatem majątek spadkowy wyczerpywały jedynie położone w W. działki gruntu o numerach: (...) i (...), to uwzględniając ich wartość ustaloną w sprawie o dział spadku (k.71 akt sprawy o sygn. I Ns 216/12) i wartość przedmiotu darowizny dokonanej na rzecz Ł. M., nawet gdyby przyjąć, że wynosi ona tyle, ile wskazuje skarżący w apelacji, to pozwany nie byłby uwzględniany w działu spadku po ojcu, a zatem pozostały po K. M. majątek podlegałby działowi jedynie między H. M. (1) i D. W., a skoro tak, to powódce przysługiwałoby roszczenie o uzupełnienie zachowku w postaci różnicy pomiędzy wartością tak ustalonego udziału w majątku spadkowym, a wartością zachowku ustaloną zgodnie z art. 991 § 1 k.c.

Nie jest zatem tak, jak wskazał Sąd pierwszej instancji, że powódka, w zakresie wartości zabudowanej działki (...), którą spadkodawca darował swojemu synowi, może skutecznie dochodzić swoich roszczeń z tytułu zachowku, niezależnie od działu spadku po ojcu i rozliczeń z tym związanych w zakresie pozostałej masy spadkowej, albowiem po zaliczeniu tej darowizny w trybie art. 1039 § 1 k.c. nastąpiłby skutek określony w art. 1040 zdanie drugie k.c., co uniemożliwiłoby wzajemne rozliczenia pomiędzy spadkobiercami – stronami niniejszego postępowania.

Uwzględniając wszystkie okoliczności sprawy, Sąd Rejonowy oceni, od jakiej daty powinny być liczone odsetki ustawowe od zasądzonej należności.

Stosownie do wyniku sprawy należy rozstrzygnąć o kosztach procesu, w tym kosztach postępowania apelacyjnego, o których Sąd odwoławczy orzekł zgodnie z art. 108 § 2 k.p.c., a także o kosztach sądowych.

SSO Cezary Klepacz SSO Teresa Kołbuc SSO Hubert Wicik